

AZ „IRODALMI KRECLIBEN”

Az ablakmosó körülményei

Ismert történetről van szó, amit több érintett is elmesélt már, az egyik főszereplő, Tüskés Tibor¹ részletesen, de Csorba Győző is megemlékezett róla életinterjú-kötetében. A jelen írás célja csupán a kontextusok újrarajzolása, s ennek révén átélhetővé tenni, hogyan vált Mészöly drámájának 1963-as *Jelenkor*-beli közlése botránnyá a korabeli kultúrpolitika számára. A kontextus utólagos felvázolása talán arra is fényt vet, ami az érintettek számára annak idején homályban maradt.

Mészöly, a felbontatlan csomag

Mészöly írói pályakezdése közismerten nem volt zökkenőmentes. Első könyvét, a '48-as kis novelláskötetet, a *Vadvizeket* alig ismerte bárki is. Nem csoda, hiszen kis példányszám-ban, Pécsen jelent meg a Batsányi János Társaság kiadásában, ráadásul még nem igazán mutatja a későbbi írói sajátosságokat (szerzőjük később egyetlen novellát tart közülük vállalhatónak, a *Koldustánc* címűt). A kommunista politikai fordulatot követően az ötvenes években az írói működése szinte láthatatlan:² bábszínházi munkák, mesekönyvek, átdolgozások, egy ifjúsági regény (*Fekete gólya*), majd az '57-es, részben a forradalom utáni felfordulásnak, cenzori kapacitáshiánynak köszönhetően megjelenő elbeszéléskötet, a *Sötét jelek* lát napvilágot valódi kritikai visszhang nélkül. Mindezt Hornyik Miklós így foglalta össze az író pályakezdéséről szólva: „Mészöly a katonáskodás és a hadifogság holtjártatú évei után is egyfajta írói inkognitóban élt. Ritkán, rendszertelenül jelentkezett, írói csoportosulásokhoz nem csatlakozott, az olvasottabb folyóiratok közül csupán az *Illyés-szerkesztette Válasz* közölte egyik novelláját. Lehetséges, hogy másutt nem is próbálkozott publikálással, csak a kis példányszámú dunántúli folyóiratoknál, a *Sorsunk* bezűntetése után a *Dunántúlnál*, *Jelenkornál*. Műveinek megjelenési helyét tekintve, ma mindössze annyit állapíthatunk meg, hogy a negyvenes évek elejétől egészen a hatvanas évek elejéig – előbb Szekszárdon, majd Pesten élő – »vidéki« író volt.”³

Maga Mészöly így beszél '56 utáni helyzetéről: „Akkoriban porszemnyi súlyom nem volt sem a köz-, sem az irodalmi életben, még csak írószövetségi tag sem voltam [...] Még a barátaim is legfeljebb úgy vetek írószámba, mint egy felbontatlan csomagot. [...] Én egy vidéki kis figura voltam...”⁴ Pécshez és annak folyóirataihoz, illetve szerkesztőikhez egyfelől

¹ Tüskés Tibor: *Az ablakmosó „története”* (Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése tükrében), *Jelenkor*, 2004/1., 14–35., valamint a következő kötetben: *Volt idő. Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése*. Pro Pannonia, Pécs, 2005.

² Az ötvenes évek, ahogy egy interjúban nevezi, a „szellemi szeszecscempészet korszaka” volt számára. „Úgy éltünk és voltunk írók, hogy számoltunk vele: névtelenségben fogjuk eltölteni az életünket és palackpostát hagyunk” – nyilatkozta Radnóti Sándornak *Az intranzigencia térképe* című beszélgetésben. In: *A pille magánya*. Jelenkor, Pécs, 1989, 225–227.

³ Hornyik Miklós: Valóságmozanatok Mészöly paraboladramáiban. *Új Symposion*, 1979. december, 474.

⁴ In: Mészöly Miklós: *Párbeszédkiérlet*. (Kérdező: Szigeti László), Kalligram, Pozsony, 1999, 146–147.

a táji összetartozás archaikus tudata („dunántúliság”) köti, másfelől a fiatalkori imprinting-szerű élmény, melynek révén az egyetemi várost a kisvárosias Szekszárdhoz képest kultúrhelyként azonosítja.⁵ 1949-ig, Budapestre költözéséig Szekszárdon él, ahonnan rendszeresen Pécsre látogat. Írói debütálása is ide kötődik, első – *Bridge és a nyúl* című, még családnevén, Molnár Miklósként jegyzett – novelláját a pécsi *Sorsunk* közli 1943-ban, majd a folyóirat főszerkesztője, Várkonyi Nándor azzal bízta meg, hogy „vidéki szerkesztőként” próbáljon kéziratokat szerezni a lap számára. 1948-ig, amikor a *Sorsunk* a politikai fordulat következtében működését befejezni kényszerült, még hat alkalommal publikált ott elbeszéléseket és kritikákat. Ezt követően közölte egy írását az 1949 januárjában Pécssett indult és mindössze három lapszámot megért „első” és az 1952-től működő „második” *Dunántúl* folyóirat is, utóbbiban három elbeszélése látott napvilágot.⁶

Végző soron tehát az a kevés, ami Mészöly írói munkásságából a nyilvánosság számára látható volt, Pécs folyóirataihoz, irodalmi embereihez kötődött, így magától értetődő, hogy az ’58 októberében indult *Jelenkor* – az induláskor regnáló politikai kinevezettet váltó – új főszerkesztője, Tüskés Tibor 1960-ban felvette vele a kapcsolatot és írást kért tőle. Mészöly az éppen akkor készülő *Az atléta halála* egy részletét adta oda,⁷ amely rövidesen meg is jelent. Mint ismeretes, magát a regényt csak 1966-ban (!) többérvnyi huzavona után engedte kiadni a (hivatalosan nem létező) cenzúra, annak francia kiadását követően.

Az előadás és a jegyzet

Az *ablakmosót* a miskolci színház kísérleti színpadán játszották két alkalommal Ruttkai Ottó, az igazgató rendezésében 1963. március 15-én és 16-án, aztán betiltották. A korabeli sajtóban ugyanakkor több kritika is megjelent az előadásról, melyek rendre elismerték a mű eredetiségét, szuggesztivitását, újfajta formanyelvét, bár némelyikük – talán óvatosságból – kifogásolja, hogy nem egyértelmű, vajon miféle hatalomnak is lehet az ügynöke a címadó alak. A leginkább elismerően Sándor Iván írt róla, leszögezve, hogy ezúttal nyom sincs az első darabokra jellemző bizonytalanságnak. A magyar színpadokon szokatlan poétikai eszközein, kvalitásain túl általános értelemben a művészi felelősségvállalást, a sorskérdésekkel való szembenézést emeli ki a mű erényeként.⁸

Mészöly – aki ekkor már a darab közléséről levelezik Tüskéssel – így számol be a tapasztalatairól: „A másik dilemmám, hogy vajon az *Ablakmosót* kéne-e épp most megjelentetni? Az előadást és a visszhangot várokozáson felül jól »megúsztam« – nem kéne most egy kicsit »békén hagynom« őket? Ne érts félre, nincs semmi zúr a darab körül – csak én hezitálok, hogy mi lenne jobb. A Magvető mindenképpen hozza a negyedik negyedben, így hát hitelesítve van az írásbeli közlés is.”⁹

A szerzői jegyzet, mint a későbbiekben kiderül, nem ab ovo tartozott a darabhoz, annak megírását a szerkesztőség javasolta, épp a mű félreérthetetlen élét tompítandó. Az elején a műfaj-meghatározás – „burleszk-tragédia” – problémáját elemzi Mészöly, amelyet öt évvel a

⁵ Lásd Mészöly Miklós: Mert Pécs valóban urbs volt. *Jelenkor*, 1997/6., 561–564.

⁶ In: *Volt idő*, 7.

⁷ Uo.

⁸ „A burleszk-tragédia a privát világba – ablakmosó képében – benyomuló erőszakról szól, mely szembefordítja az együvé tartozókat, káoszba úzi a rendet. A szimbolikus erejű játék nem konkrét társadalmat ábrázol, Az ablakmosó mögött nem konkrét erőt mutat. Mészöly jelképrendszere több oldalról közelíthető, többféle módon magyarázható, az írói szándék nyilvánvalóan protestálás az emberellenes erők ellen...” *Film Színház Muzsika*, 1963. március 29.

⁹ *Volt idő*, 74–75. (A Magvető nemhogy az év végén nem adta ki a kötetet, hanem az csupán 16 évvel később, 1979-ben jelent meg a *Bunkerrel* együtt.)

megírás utánra datál. „A burleszk – írja – a »groteszk« inzultusa a kis egyéni, csendes, pocso-lya- vagy tengerszem-tükrű harmóniákkal szemben. S nekem épp erre volt szükségem; hogy a témául választott tragédia szorongató felemásságára már a műfaj megjelölésben is utalhas-sak. S a »burleszk«-ben pontosan azt találtam meg, amit kerestem, s aminek a játékban is ott kellene vibrálnia: hogy ami történik a színen, már olyan vaskosan és otromba módon tragi-kus, hogy szinte nevetni is lehetne rajta, hideglelősen. Ha lehetne. De nem lehet.”¹⁰

Eszmefuttatásának középső részét a darab szerzői értelmezésének részletei alkotják. Itt írja a címadó figuráról: „Ő a külső hatalom ügynöke, noha eléggé átlátszó módon az. És így az ablakmosás is természetesen ürügy csak. [...] A külső, negatívvá torzult hatalom természetéhez ugyanis hozzátartozik, hogy ürügyekkel takarózik, sminkeli magát, még ha azon át is látnak az áldozatok. Hogy kinek, minek a megbízottja? Ezt szándékosan nem konkretizálja a darab; éppen azért nem, mert a magánéletet, az egyéniség méltóságát, a szerelem autonómiájába menekülő személyes boldogságot stb., túlságosan is bonyolult összetevőjű veszély fenyegetheti; a tőke hatalma éppúgy, mint a technika embertelenítő túlzása vagy az ideológiák életidegen alkalmazása s a közvetlen erőszak.”¹¹ Az utolsó harmadában pedig már a megjelent kritikákra reagál, amelyek „egy része kifogásolta, hogy a darab pontosan meg nem határozott tér-időben játszódik, s hogy nem tisztázza konkrétan, milyen erők állnak az Ablakmosó alakja mögött”. Világos, hogy a mű ideológiai-poli-tikai olvasatának ez a kérdés a tétje, s itt Mészöly aknamezőn jár. Az életműben központi-vá váló „sűrítés” fogalma mellett olyan sajátos poétikai kategóriát alkot, mint a „korrekt behelyettesítések” („amelyek úgy mintázzák a valóságot, hogy nem azonosak vele”), ugyanakkor mindvégig kerüli a „realista” ábrázolás terminusát (a „szocialista realiz-mus”-éről nem is beszélve). Ehelyett a „konkrét” ábrázolásmóddal szembeállított „inkonkrét” szemlélet jogosultsága mellett érvel. Amikor azt állítja, hogy „a vízió művé-szi igazsága mindig tartósabb lesz, mint a logikáé”, nem pusztán saját darabjának poéti-káját védi meg, hanem általános értelemben vitatja a mimetikus ábrázolásmód – inkluzíve „szocialista” leszámazottjának – esztétikai alapjait.¹²

A Jelenkor mint kontextus

Számomra úgy tűnik, hogy a darab inherens minőségén, üzenetén túl a hatalom szemé-ben a közlés provokációját nemcsak a szerzői jegyzet erősítette, hanem az is, hogy a szer-kesztők úgynevezett „jubileumi” lapszámban közölték.

Az ablakmosó ugyanis az öt éves *Jelenkor* visszaemlékező számában látott napvilágot, ami – Katkó István¹³ és Szántó Tibor¹⁴ írása révén ugyan a „két *Dunántúlt*”, az ötvenes éve-ket is megidézte, ám Várkonyi Nándor és Lovász Pál szövegei révén egyértelműen felmu-tatta a szellemi kontinuitást a pécsi folyóiratok hagyományában, amelynek élén az 1941-ben indított *Sorsunk* állt. Ez a „polgári irodalommal” jelentett egyet, s tudható volt, hogy ’48-ban fejezte be működését, az egyre inkább szűkülő nyilvánosságban elszenvedett tá-madások miatt.¹⁵ Ráadásul a *Jelenkorban* nem Mészöly írása volt az egyetlen „kilengés” az

¹⁰ Mészöly Miklós: Jegyzet a darab ürügyén. *Jelenkor*, 1963/10., 940.

¹¹ Uo., 941.

¹² Uo., 942. skk.

¹³ Az „első” *Dunántúlt* című folyóirat főszerkesztője, kommunista újságíró.

¹⁴ A „második” *Dunántúlt* (1952–1956) főszerkesztője, prózaíró, eredetileg meggyőződéses kommu-nista. E lap fekete borítóval jelent meg 1956 végén, ami egyben a végét is jelentette. Szántót a forradalom leverését követően hamis vád alapján hónapokig tartották fogva Budapesten. Szemé-lyében tehát egy meghurcolt, börtönviselt embert szerepeltetett az emlékező összeállítás.

¹⁵ Várkonyi Nándor: *Pergő évek*, Magvető, Budapest, 1976, 476.: „S akkoriban engem is támadások

elvárt politikai irányvonalból, a hamarosan bekövetkező adminisztratív intézkedések háttéranyagaként szolgáló jelentésekben olvasható, hogy ekkor már rendes bűnlajstrommal rendelkezett a lap. Az 1958-as indulást követően nem sokkal, '60-tól – Tüskés előbb megbízott, majd kinevezett főszerkesztői működésével – érzékelhetően megváltozik a lap karaktere, s nem az irodalompolitikai elvárások kiszolgálása válik céljává.

Az ünnepi lapszámok a kommunista nyilvánosságban mindig külön tétellel rendelkeztek, s általában a szokásosnál is jobban átpolitizált értelmezési keretben zajlott a szerkesztésük és a befogadásuk.¹⁶ Ezúttal annak lehetünk tanúi, hogy a *Jelenkor* szerkesztői – az egy, szerkesztőként is sokat tapasztalt Csorba Győzőt kivéve¹⁷ – nem érzékelték pontosan a veszélyt, a politikai tabu határát. Mészöly darabja önmagában is félreérthetetlenül a regnáló politikai hatalom allegorikus bírálataként hatott, és súlyosan sértette a szocialista realizmus esztétikai normáit, amit tovább fokozott a jegyzet megírása, közlése. (Nem mellékes, hogy Mészöly ragaszkodott az '57-es datálás feltüntetéséhez a közlésben. Ezzel összefüggésben a darab végi felvonulásnál adódik az 1957. május elsejei nagy, Kádárt legitimáló tömegrendezvény asszociációja.) A darab első felének szeptemberi publikálása után októberben a második rész a jegyzettel kiegészülve olyan lapszámban jelent meg, amely – túl az egyes lapszámok szükségszerű esetlegességén – az ötvenes fennállás apropóján a folyóirat önképét alkotta meg, s a hivatkozott szellemi hagyományt jelentős részt a *Sorsunk* folyóirat és az elátkozott „polgári irodalom” képezte.

E tragikai vétséget követően az ellenőrzött nyilvánosságban lépésről lépésre bontakozik ki a hatalmi offenzíva. Már november 26-án glossza jelenik meg Pándi Páltól (nem a saját nevéen) a *Népszabadságban* egy a novemberi *Jelenkorban* közölt jegyzet miatt *Káprázik az ember szeme...* címmel, a kifogásolt opus Szíj Rezső műve: *Dunántúli cipruság Gulyás Pál sírjára*. December 6-án aztán az *Élet és Irodalomban* Pándi kétkolumnás tanulmányban támadja meg Mészölyt *Az ablakmosó* és a jegyzet közlése miatt *A tagadás tagadása (Vita egy írói állásfoglalással)* címmel. December 8-án a *Népszabadság* szintén egész oldalas szerkesztőségi cikkben (*Tévedések és torzítások*) bírálta az *Alföldet* és a *Jelenkort* az ideológiai elhajlások okán.¹⁸ December 12-én rendelte magához Budapestre a *Jelenkor* szerkesztőit Aczél György,

érték a sajtóban, rádióban és egyebütt, és a *Sorsunk* sem járt másképp. Nehogy személyem neheztse a Batsányi Társaság működését, 48-ban lemondtam az elnökségről, s visszaadtam megbízatásomat. Minthogy a lapengedély mindig a szerkesztő személyéhez volt kötött, a *Sorsunk* pályafutása is véget ért.”

¹⁶ Ezek közt kiemelkedő jelentőséggel rendelkezett a rendszer legitimitását, olykor mitológiáját szolgáló történelmi események (például a felszabadulás) évfordulóit, de az egyéb jubileumok, akár a magyar irodalom klasszikusaié is, mindig valamiféle politikai-ideológiai állásfoglalást is tartalmaztak, illetve tartalmazniuk kellett. Befogadásuk ebben a keretben zajlott, különösen a kultúrpolitika hivatásos érber olvasói kérték számon e szempontok érvényesülését.

¹⁷ Lásd Csorba Győző: *A város oldalában*. (Kérdező: Csuhai István), *Jelenkor*, Pécs, 1991, 182.: „Mondtam Tibornak, hogy írjon egy levelet Mikinek, kérje meg, hogy fűzzön a darabhoz valami magyarázatot, de egy kicsit kenje el, mert ez a szöveg politikailag túl sok lesz azoknak, akik éppen ezekre a részletekre vadászva bújják a lapot. Be kell ismernem, hogy ez a tanács nem igazán sikerült. Miklós, aki igazán karakán és tántoríthatatlan természet volt, írt egy olyan eligazítót, hogy aki addig netalántán nem értette volna, hogy miről van szó, most világossá vált előtte. [...] A pártközpont egyik nagy fájdalma volt, hogy erre a közlésre a *Jelenkorban* került sor. Különösen a bevezetőt vették rossz néven. Ez lett az egyik tétel Tüskés Tibor bűnlajstromán, amikor 64-ben eltávolították a laptól.”

¹⁸ Ennek egy mondata így szól: „A *Jelenkor* közölte Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című drámáját, a magyarországi egzisztencializmusnak ezt a mintadarabját, amely – néha kísértetiesen utánozza mesterét, Ionescót – tiltakozás mindenfajta hatalom, mindenfajta rend, politikai tevékenység és szereplés ellen.” In: *Volt idő*, 95. A cikk szerzője valójában Szabolcsi Miklós volt, ez a rendszerváltás után derült ki. Uo., 100., jegyzetek

a kultúrpolitika vezetője.¹⁹ 1964. január 24-én az Írószövetségben kibővített választmányi ülés keretében zajlott vita a *Jelenkor* ügyéről, ami azonban nem a hatalom által várt eredményt hozta.²⁰ '64 tavaszán aztán továbbgyűrűzött Pándi írásának hatása, mert – Hornyik Miklós pikírt megjegyzése szerint – „bírálatának nyomán Tóth Dezső és Rényi Péter is felismerte a műsorról levett darab eszmeileg káros voltát”.²¹

Mint utólag kiderült, nem ez volt az egyetlen probléma a lap közléspolitikájával. A szintén kifogásolt novemberi szám Kassák Lajos *Emlékkoszorú* című terjedelmes versével nyitott, mellette a műmellékletben Martyn Ferenc őt ábrázoló portréjával. (A vád szerint a folyóirat „Kassák-kultusz” űzött.) Ugyanitt a művészet rovatban Csontváryról és Chagallról értekeznek, Bálint Endre mesteréről, Vajda Lajosról ír verset, egy londoni levelező pedig ottani fiatal magyar művész kiállításáról ír. Ekkortájt csaknem minden számban olvashatunk írást Pilinszkytól, Kodolányi Jánostól. A már a kibontakozó botrány közepette megjelenő decemberi lapszám élén a börtönből két évvel korábban kiengedett Déry Tibor regényrészlete (*G. A. úr jegyzetei*) áll, a továbbiakban mások mellett a tíz évig visszatartott könyvű (*Gyertek este kilencre*) Szász Imre novellája olvasható. Az előző lapszámokban egyebek közt Eörsi István és Konrád György szövegei, valamint az évfordulóira való tekintettel egy Krúdy-blokk. Természetesen Weöres Sándor és „kultusza” (Csorba Győző), és sorolhatnánk.

A kései szemlélő számára talán a legkülönösebb jelenség mindebben nem is maga az adminisztratív megtorlás, hisz diktatúrákban törvényszerű, hanem az, hogy a történet résztvevői nem tudják, mi is történik velük pontosan. Hűen tükrözi ezt a bizonytalanságot Mészöly és Tüskés levelezése a közlés előtt és után, melyben ilyen részletekkel találkozunk. „Nagyon szeretném tudni, hogyan zajlott le a találkozás a bajusszal. Kaptatok direktívákat? Leveledből úgy veszem ki, hogy személyemre vonatkozóan igen. Rosszul sejtem? De mindenképpen: talán jobb, ha most mellőzöl, csakugyan.”²² Biztos ebben a – hosszú hónapokon át tartó – helyzetben csak a bizonytalanság, az érintettek a hatalmi gépezetből kiszivárgó félinformációk, pletykák, találgatások értelmezésével, latolgatásával kísérlik meg értelmezni saját helyzetüket, kitalálni sorsuk jobbra vagy rosszabbra fordulását. Valójában a sötétben tapogatóznak, mivel nem ismerhetik azokat a belső jelentéseket, amelyek az „adminisztratív intézkedések” alapját képezik. Ezzel együtt is egészen holdbéli ötletnek tűnik, amikor Mészöly *Az ablakmosó* által kiváltott botrány, a hatalmi válaszcsepások sajtóbeli megnyilvánulásai közepette '64 júniusában azzal a („méla, de őszinte”) kérdéssel áll elő, lehetséges lenne-e *Bunker* című darabját is közölni, „mintegy igazolásul, hogy pozitív irányba fejlődöm”.²³ A felvetésnek nincs realitása, hiszen Tüskés már március elején jelzi levélben, hogy nyári eltávolítását várja. '64 tavaszán kikerül a fiatal Lázár Ervin a szerkesztőségéből, helyére vonalas, párthú munkatárs érkezik, aki a kritikai rovatot vezeti, s erről Mészöly értesül. „Múltkori leveled nem volt éppen szívderítő... Hallom, valakit már odarendeltek melléd. Az ég tudja, mit terveznek ebben az irodalmi

¹⁹ Az offenzíva kronológiája Tüskés Tibor jegyzeteiből származik. Uo., 94–95.

²⁰ Szabolcsi Miklós belső használatra készített feljegyzése szerint a szerkesztő csak „látszatönkritikát gyakorolt”, s „a felszólaló írók nagy része védelmébe vette a bírált polgári jelenségeket”. In: Cseh Gergő Bendegúz et al. (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott II. Irodalom-, sajtó és tájékoztatáspolitikai 1962–1979*, Osiris, Budapest, 2004, 37.

²¹ Hornyik: i. m., 477. (Tóth Dezső: Hatalom, erkölcs, osztályharc, *Kritika*, 1964/4., 9., Rényi Péter: Hatalom és erkölcs, *Új Írás*, 1964/8., 993–1002.)

²² *Volt idő*, 96. „A bajusszos”: Aczél György. Mészöly ironikus malíciája az éles helyzetben sem mond csődöt. „(Apróság: Pándi levelet írt Aczélnak, hogy úgy hallja, a cikke nyomán adm. intézkedéseket, letiltást stb. akarnak tenni ellenem; s ez ellen tiltakozik, mert ez megsértése a szocialista kritika komolyságának...) Egyem a lelkét. Még a morálra is rászorítjuk őket...?” 96–97.

²³ Uo., 112. Még akkor is irreális a felvetés, ha nyilvánvaló, hogy Mészöly alkalmilag, ironikusan a hatalmi zsargont és logikát kölcsönzi. Nem „úgy” voltak hülyék.

krecliben. Valahogy változatlanul úgy érzem, hogy ami történik, nincs összhangban az-
zal, ami nagyobb távlatokban mutatkozik s várható.”²⁴

Mészöly *Az ablakmosójának Jelenkor*-beli története arra világít rá, mennyire nem voltak tisztázottak a pontos cenzurális határvonalak a hatvanas évek elején bizonyos szerzők, szerkesztők számára (természetesen nem azokról van szó, akikben az öncenzúra olyan hatékonyan működött, hogy elébe mentek minden lehetséges problémának). Az ötvenes évek kétosztatú, „aki nincs velünk, az ellenünk van” logikája ezekben az években alakul át az Aczél György nevével fémjelzett kulturális politika közismert hármas felosztásává, s belülről, mint ez az eset is bizonyítja, bonyolultabb és kevésbé átlátható volt, mint amaz. Lényegében ekkor alakul ki „a három T” mechanizmusa, éspedig a („szocialista”) törvényesség, jogszerűség bizonyos elemeinek álcájában. Sajátos működésének bizonyára ez az egyik leginkább pregnáns és legjobban dokumentált esete.

Kellő történeti távolságból nézve ez a história a Mészöly által életem át kutatott-értelmezett közép-európaiság – ironikus? – mintázatait mutatja. Ahogy a forradalom leverése utáni úgynevezett „konszolidációban” egy vidéki város irodalmi műhelye valamelyest önálló szellemi centrumként próbál működni, szárnyait próbálgatja. Fennállásának ötvenes évfordulóján összegyűjti történelmi-politikai traumák által állandóan megszakított irodalmi hagyományának különféle, egymásnak ellentmondó elemeit, és felmutatja őket. A fungáló főszerkesztő írásában rácsodálkozik arra, hogy „már” öt éve folyamatosan létezhet az új szellemi műhely. A „jubileumi” lapszám önprezentációjában a kommunista rendszer fennállásának kellős közepén szót kap a „polgári irodalom”, és e szám – az értelmezésben demonstratíván? – közli annak modern, az abszurd által ihletett válfajából táplálkozó művét. A központi hatalom kezdeményezésére a helyi szervek a főszerkesztőt leváltják – finomult a kín: az előző főszerkesztőt még a fekete autó vitte el –, a szerkesztőséget szétzilálják,²⁵ a szerzőt az ellenőrzött nyilvánosságban összehangolt akcióban stigmatizálják, kötetmegjelenését évekre jegelik. Az író túléli, van gyakorlata a leváltásban. A laphoz új főszerkesztő érkezik, ám a tágabb szellemi közeget nem érinti a szerkesztőség megrendszabályozása, és elkezdődik „a nevelő nevelése”.²⁶ De ez már egy másik történet.

²⁴ Uo., 105.

²⁵ Lázár távozása, majd Tuskés leváltása után Csorba Győző 1965-ben kilépett a szerkesztőségből, csak 1977-ben tért vissza. Bertha Bulcsu már nem szerkesztőként, csak bizottsági tagként működött néhány évig.

²⁶ Csordás Gábor kötetcímét kölcsönöztem.